

Komitet Etyki w Nauce PAN,
Zakład Etyki Wydziału Filozofii
Uniwersytetu Warszawskiego i półrocznik
ETYKA

zapraszają na konferencję

OPINIOWANIE ETYCZNE PROJEKTÓW BADAŃ NAUKOWYCH Z UDZIAŁEM CZŁOWIEKA

26-27 LISTOPADA 2021
ONLINE

Konferencja

„Opiniowanie etyczne projektów badań naukowych z udziałem człowieka”

program

online

26 listopada 2021, piątek	
10.50-11.00	Powitanie: prof. dr hab. Paweł Łuków, Uniwersytet Warszawski
11.00-11.30	Welcome address: Isidoros Karatzas, Head of the Ethics and Research Integrity Sector, Komisja Europejska, <i>The Role of Ethics Review of Research Proposals. The Case of Horizon Europe</i>
11.30-12.00	Wykład plenarny: prof. dr hab. Zbigniew Izdebski, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Zielonogórski, <i>Bezpieczeństwo uczestników badań w badaniach w zakresie zdrowia seksualnego</i>
12.00-12.20	Dyskusja Moderacja: mgr Joanna Andrusiewicz, Komitet Etyki w Nauce
Przerwa na kawę	
Sekcja 1: Doświadczenia i dobre praktyki i problemy w funkcjonowaniu komisji etycznych	
13.00-13.30	dr Weronika Kloc-Nowak, Uniwersytet Warszawski, <i>Wyzwania oceny etycznej transnarodowych badań nad migracjami międzynarodowymi</i>
13.30-14.00	prof. Alicja Przyłuska-Fischer, Akademia Wychowania Fizycznego, <i>Praktyka opiniowania projektów badań naukowych w obszarze nauk o kulturze fizycznej</i>
14.00-14.30	dr Krzysztof Szwarz, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, <i>Etyczne aspekty prowadzenia badań ankietowych</i>
14.30-15.00	dr hab. Magdalena Radkowska-Walkowicz, Uniwersytet Warszawski, <i>Etyka badań z udziałem dzieci. Perspektywa nauk społecznych</i>

15.00-15:30	dr hab. Elżbieta Kasprzak, dr Anna Szymanik-Kostrzewska, mgr Karolina Mudło-Głagolska, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, <i>Trudności i dobre praktyki w pracy Komisji do spraw Etyki Badań Naukowych w dyscyplinie psychologii</i>
Przerwa na kawę	
16.00-16.30	Referat plenarny: prof. dr hab. Roman Morawski, Politechnika Warszawska, <i>Etyczne wyzwania technonauki</i>
16.30 -16.50	Dyskusja Moderacja: mgr Joanna Andrusiewicz, Komitet Etyki w Nauce
17.00-18.00	Spotkanie przedstawicieli komisji ds. etyki badań naukowych
27 listopada 2021, sobota	
Sekcja 2: Aspekty prawne funkcjonowania komisji etycznych	
9.00-9.30	dr J. Różyńska, Uniwersytet Warszawski, <i>Działalność komisji ds. etyki badań naukowych – uwagi de lege lata i de lege ferenda</i>
9.30-10.00	dr hab. Piotr Kostyło, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, <i>Działalność komisji etycznych w obszarze nauk społecznych. Problematyka metodologiczna i prawna</i>
10.00-10.30	Referat plenarny: dr Zbigniew Zalewski, Uniwersytet Jagielloński, <i>O niektórych nieoczywistych kwestiach etyki badań naukowych</i>
10.30-10.50	Dyskusja Moderacja: mgr Joanna Andrusiewicz, Komitet Etyki w Nauce
Przerwa na kawę	
Sekcja 3: Badania naukowe z udziałem człowieka prowadzone przez studentów studiów I i II stopnia.	
11.15-11.45	dr hab. Iwona Grzegorzewska, Uniwersytet Zielonogórski, prof. dr hab. Beata Pastwa-Wojciechowska, Uniwersytet Gdański: <i>Podmiotowe i instytucjonalne problemy związane z etycznymi aspektami dotyczącymi prac dyplomowych</i>
11.45-12.15	prof. dr hab. Paweł Łuków, Uniwersytet Warszawski, <i>Rola promotora w ocenie etycznej projektu badania z udziałem człowieka będącego podstawą pracy dyplomowej</i>
Zakończenie konferencji	

Konferencja

„Opiniowanie etyczne projektów badań naukowych z udziałem człowieka” abstrakty

26 listopada 2021, piątek

Wykład plenarny: prof. dr hab. Zbigniew Izdebski, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Zielonogórski, *Bezpieczeństwo uczestników badań w badaniach w zakresie zdrowia seksualnego*

Wystąpienie skoncentrowane będzie na analizie wybranych projektów badawczych zrealizowanych przez Z. Izdebskiego w obszarze zdrowia seksualnego Polek i Polaków. Obejmować będzie przedstawienie poszczególnych kwestii związanych z procedurami badawczymi, etycznymi oraz zapewnieniem poczucia bezpieczeństwa respondentów w realizacji wybranych polskich i międzynarodowych projektów badawczych:

Badanie w grupie mężczyzn mających seks z mężczyznami N=400 zrealizowane w 2005r. na zlecenie KC AIDS Ministerstwa Zdrowia przez TNS OBOP.

Badanie epidemiologiczne

Zachowania seksualne i wiedza na temat HIV/AIDS w grupie kobiet świadczących usługi seksualne N=400 zrealizowane w 2002r. na zlecenie KC AIDS Ministerstwa Zdrowia przez TNS OBOP.

Badanie obyczajowości seksualnej, zjawisko przemocy między rówieśniczej i przemocy na tle seksualnym N= 5173 zrealizowane w 2004r. na zlecenie Pro-Ecpat przez TNS OBOP.

Sekcja 1: Doświadczenia i dobre praktyki i problemy w funkcjonowaniu komisji etycznych

dr Weronika Kloc-Nowak, Uniwersytet Warszawski, *Wyzwania oceny etycznej transnarodowych badań nad migracjami międzynarodowymi*

Komisja ds. Etyki Badań w Ośrodku Badań nad Migracjami UW pełni funkcję doradczą-ewaluacyjną dla zespołu prowadzącego badania często poza Polską. Pierwszym z trzech wynikających z tego wyzwań jest opiniowanie projektów prowadzonych z udziałem ludzi w

krajach o odmiennych uregulowaniach prawnych, których nie obejmuje unijne rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Drugim wyzwaniem są coraz powszechniejsze badania aranżowane i prowadzone przez media społecznościowe i komunikatory internetowe. Przy szeregu praktycznych zalet tego podejścia, w szczególności w obliczu pandemii i zakazów podróży, może ono stanowić źródło zagrożeń dla bezpieczeństwa danych osobowych (w tym danych szczególnych kategorii jak pochodzenie etniczne) związanych z ich przesyłaniem ponad granicami. Trzecią trudność w ocenianych badaniach migrantów stanowi anonimizacja danych pochodzących z ograniczonej liczebnie populacji badanej, np. działaczy organizacji migranckich lub osób określonego pochodzenia etnicznego.

prof. Alicja Przyłuska-Fischer, Akademia Wychowania Fizycznego, *Praktyka opiniowania projektów badań naukowych w obszarze nauk o kulturze fizycznej*

Celem wystąpienia jest przedstawienie problemów organizacyjnych i instytucjonalnych związanych z opiniowaniem pod kątem etycznym projektów badań naukowych z udziałem człowieka w obszarze nauk o kulturze fizycznej. Moje przemyślenia wynikają z doświadczeń w kierowaniu Senacką Komisją ds. Etyki Badań Naukowych w AWF w Warszawie w latach 1999- 2005 oraz ponownie od 2012 r. Omówię m.in. problemy wynikające z braku uregulowań prawnych dotyczących opiniowania etycznego projektów badań naukowych z udziałem człowieka kierowanych przez przedstawicieli nauk o kulturze fizycznej (fizjoterapeutę, trenera, nauczyciela wf), zróżnicowanie instytucjonalne uczelnianych komisji etycznych działających na AWF-ach (podstawa prawna działania, wymagany skład osobowy pod względem wykonywanego zawodu i dyscypliny naukowej), brak jednolitych wymagań dotyczących dokumentacji dołączanej do wniosków (ubezpieczenie dla uczestników badań) a także brak jednolitych kryteriów oceny etycznej projektów badań naukowych na człowieku.

dr Krzysztof Szwarz, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, *Etyczne aspekty prowadzenia badań ankietowych*

Badania ankietowe charakteryzuje interakcja co najmniej dwóch osób: badacza i respondenta. Obydwie strony podlegają wszelkiej ochronie, w tym w kwestiach etycznej. Głównym narzędziem wykorzystywanym w tego typu badaniach jest kwestionariusz, składający się z szeregu pytań, które mają za zadanie takie ukierunkowanie wywiadu, by móc zrealizować zakładany cel badania. Wiele osób utożsamia etykę badań ankietowych z ograniczeniem pytań drażliwych. Ale to nie jedyne elementy, które można kwestionować w ocenie zgodności

z zasadami etycznymi. W referacie zostaną omówione możliwe do popełnienia błędy, na które należy zwracać szczególną uwagę, by prowadzone badanie ankietowe nie naruszało etyki badań naukowych. Zaprezentowane zostaną między innymi kwestie takiego formułowania pytań, by nie pojawił się zarzut stronniczości w interpretacji wyników. Ponadto poruszona zostanie również kwestia przygotowywania metryczki w kontekście zachowania anonimowości badań.

dr hab. Magdalena Radkowska-Walkowicz, Uniwersytet Warszawski, *Etyka badań z udziałem dzieci. Perspektywa nauk społecznych*

W swoim wystąpieniu przedstawię podstawowe zasady etyczne w badaniach z dziećmi w antropologii i socjologii. Swoją wypowiedź oprę na Kodeksie dobrych praktyk w badaniach z dziećmi, wypracowanym przez Interdyscyplinarny Zespół Badań nad Dzieciństwem UW i doświadczeniu z badań w ramach projektów dotyczących dzieci, zdrowia i rodziny. Szczególną uwagę zwrócę na wyrażanie przez dzieci świadomej zgody na udział w badaniach, na nierównowagę pozycji badaczy i badanych oraz sposoby upodmiotawiania dziecka w badaniach. Przedstawię ponadto przykładowe materiały przygotowywane dla uczestników badań, tj. ulotki informacyjne o danym projekcie, oraz sposoby zapoznawania z wynikami badań ich dziecięcych uczestników.

dr hab. Elżbieta Kasprzak, dr Anna Szymanik-Kostrzewska, mgr Karolina Mudło-Głagolska, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, *Trudności i dobre praktyki w pracy Komisji do spraw Etyki Badań Naukowych w dyscyplinie psychologii*

Wystąpienie dotyczy doświadczeń Komisji ds. Etyki Badań Naukowych przy Wydziale Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, a szczególnie dobrych praktyk oraz problemów, jakie wynikają z badań w dyscyplinie psychologia oraz sytuacji pandemicznej prowadzenia badań naukowych. Komisja działa od 2010 roku i zajmuje się opiniowaniem wniosków pracowników i studentów Wydziału Psychologii UKW.

1. Zadania Komisji wynikają z Regulaminu. Komisja została powołana, aby dbać o standardy etyczne badań naukowych z psychologii, praktycznie rola Komisji polega na doradzaniu. W prezentacji zostaną przedstawione dwie perspektywy procedowania wniosków, Komisji oraz wnioskodawców: naukowców oraz studentów i doktorantów.

2. Szczegółowa charakterystyka wniosków – najczęstsze braki i problem trafnej oceny wniosku (m.in. narzędzia i prawa autorskie do ich korzystania, opisy procedury badań zapewniającej badanym poszanowanie praw), błędy i nieścisłości (m.in. anonimowość badanych a zbieranie zgód, czynniki zagrażające dla badanych – rola stresu i lęku przed oceną), dylematy etyczne Komisji (np. odpowiedzialność za niepełnoletniego badanego w czasie badania, wsparcie psychologiczne dla pacjentów oddziałów szpitalnych w sytuacji badań wyzwalających stres).
3. Wyzwania dla wnioskodawców (w zakresie realizacji badań w dyscyplinie psychologia) i Komisji w czasach pandemii (m.in. brak możliwości badań w kontakcie bezpośrednim, np. w szpitalach, poradniach czy szkołach, rozgraniczenie pomiędzy oceną merytoryczną a etyczną badań).

Referat plenarny: prof. dr hab. Roman Morawski, Politechnika Warszawska, *Etyczne wyzwania technonauki*

W końcu XIX wieku rozpoczął się proces integracja nauki i techniki, który w drugiej połowie XX wieku doprowadził do powstania technonauki. Produktem jej rozwoju są artefakty, przede wszystkim systemy informacyjne, które tworzą wiedzę (a nie tylko zbierają dane i wydobywają zawartą w nich informację) oraz podejmują moralnie istotne decyzje (a nie tylko wspomagają podejmowanie takich decyzji przez człowieka). Jest to źródłem nowych wyzwań etycznych dla twórców owych artefaktów – twórców nowych idei technonaukowych i nowych rozwiązań problemów praktycznych na tych ideach opartych. Wykład poświęcony będzie wybranym kwestiom związanym z tą właśnie problematyką. Na tle ogólnej taksonomii wyzwań etycznych stojących przed technonauką bardziej szczegółowo omówione zostaną wyzwania związane z eksperymentowaniem na ludziach w skali laboratoryjnej i w skali ogólnospołecznej. Sformułowane zostaną ponadto pewne postulaty metodologiczne dotyczące mierzenia się z tymi wyzwaniami.

27 listopada 2021, sobota

Sekcja 2: Aspekty prawne funkcjonowania komisji etycznych

dr J. Różyńska, Uniwersytet Warszawski, *Działalność komisji ds. etyki badań naukowych – uwagi de lege lata i de lege ferenda*

Celem wystąpienia jest przeanalizowanie prawnych uwarunkowań działalności zespołów interdyscyplinarnych powołanych do wydawania opinii na temat etycznej dopuszczalności prowadzenia badań naukowych z udziałem ludzi (lub innych „wrażliwych” obiektów i danych), niespełniających ustawowych kryteriów eksperymentów medycznych i badań klinicznych, w szczególności do opiniowania projektów badań z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Ciała te nazywać będą komisjami ds. etyki badań naukowych. W ostatnich latach wiele polskich uczelni i innych podmiotów badawczych powołało takie komisje, choć w polskie prawo nie przewiduje obowiązku poddawania projektów badań naukowych innych niż eksperymenty medyczne i badania kliniczne perspektywnej ocenie etycznej. Decyzje o utworzeniu komisji ds. etyki badań naukowych miały charakter oddolny i były motywowane troską podmiotów je powołujących o jakość badań prowadzonych pod ich auspicjami, a także chęcią zagwarantowania pracowników i studentów tych placówek możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków na działalność badawczą oraz włączania się międzynarodowe inicjatywy naukowe i publikacyjne. Zdecydowana większość krajowych i zagranicznych grantodawców oraz wydawców naukowych wymaga bowiem od badaczy i autorów publikacji wykazania, iż planowane, prowadzone lub raportowane przez nich badania zostały pozytywnie zaopiniowane przez niezależną komisję etyczną. W wystąpieniu przedstawię najważniejsze problemy prawne związane z organizacją i funkcjonowaniem komisji ds. etyki badań naukowych, w tym te dotyczące identyfikacji wymogów etycznych i prawych, jakie winny spełniać opiniowane przez nie projekty badań naukowych. Sformułuję także propozycje ich rozwiązania.

dr hab. Piotr Kostyło, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, *Działalność komisji etycznych w obszarze nauk społecznych. Problematyka metodologiczna i prawna*

Przedmiotem przygotowanego referatu jest działalność Komisji ds. Etyki Badań Naukowych na Wydziale Pedagogiki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Odnosząc się do spraw, które były rozpatrywane przez Komisję, a także do wiedzy i doświadczenia

pozyskanych z innych źródeł, buduję niniejszą wypowiedź na gruncie trzech pojęć: metodologii, prawa i etyki. W naukach społecznych punktem wyjścia jest precyzyjnie określona metoda planowanych badań z udziałem ludzi. Wątpliwości w tym obszarze utrudniają, a niekiedy wręcz uniemożliwiają ocenę projektu badawczego pod względem zgodności z prawem i etyką. Najczęstsze naruszenia prawa w ocenianych przez Komisję projektach dotyczą praw autorskich (zwłaszcza osobistych), natomiast najczęstsze wątpliwości etyczne budzi komunikacja badacza z osobami badanymi. Odrębną kwestią jest problematyka prawna i etyczna badań w nurcie tzw. różnorodności epistemologicznej.

Referat plenarny: dr Zbigniew Zalewski, Uniwersytet Jagielloński, *O niektórych nieoczywistych kwestiach etyki badań naukowych*

Ochrona osób uczestniczących w badaniach naukowych przed ich wykorzystaniem lub wyrządzeniem im szkody stanowi główny motyw rozważań z zakresu etyki badań naukowych. Głębokie i wyczerpujące analizy tych zagadnień – niezaprzeczalnie doniosłych, a zarazem pełnych meandrów i pułapek – przesłonić mogą jednak pewne mniej oczywiste aspekty badań, których waga moralna wydaje się nie mniej istotna. Doniosłość i oryginalność podejmowanej problematyki badawczej, klarowność stawianych i poddawanych sprawdzaniu hipotez, konstrukcja metodologiczna projektu badawczego czy rzetelność wykonawcza na wszystkich etapach prowadzenia badań mogą mieć niebagatelny wpływ nie tylko na samych uczestników badań, ale też na naukę, jej integralność i powagę. Stan aktualny wiedzy naukowej w danej dziedzinie, dominujące w niej tendencje umysłowe (relacja ortodoksji i herezji w nauce), a także przekonania osobiste samych uczonych (często traktowane jako oczywiste lub w ogóle nieuświadomiane) mogą też znacząco wpływać na prowadzenie badań i ich wyniki, co także znaczy moralnie.

Sekcja 3: Badania naukowe z udziałem człowieka prowadzone przez studentów studiów I i II stopnia.

dr hab. Iwona Grzegorzewska, Uniwersytet Zielonogórski, prof. dr hab. Beata Pastwa-Wojciechowska, Uniwersytet Gdański: *Podmiotowe i instytucjonalne problemy związane z etycznymi aspektami dotyczącymi prac dyplomowych*

Problemy etyczne dotyczące prac dyplomowych studentów należy ująć wieloaspektowo, zarówno na poziomie podmiotowym, jak i instytucjonalnym. Nasze stanowisko wynika z analizy przyczyn obserwowanych zarówno w: a) procesie kształcenia, które to przyczyny pozwalają na zidentyfikowanie problemów dotyczących etycznych aspektów tworzenia prac dyplomowych, b) reakcji instytucji naukowych na uwzględnianie studentów w obszarze działań komisji etyki, c) reakcji uczelni na zdarzenia dotyczące „reklamowania” przez firmy bądź osoby fizyczne usług dotyczących pisania prac dyplomowych, jak i d) rozszerzania oferty naukowej kierowanej do studentów np. Diamentowy Grant, wymagającego uwzględnienia standardów etycznych czy podejmowanej przez nich problematyki prac dyplomowych. Zagadnieniem do którego również chciałybyśmy się odnieść to problem, czy wszystkie prace powinny być poddawane ocenie komisji etyki czy też nie? Wszystkie zaakcentowane przez nas zagadnienia będą próbą odpowiedzi na pytania pojawiające się w przestrzeni uczelni czasami pokazując skrajne podejścia nauczycieli akademickich.

prof. dr hab. Paweł Łuków, Uniwersytet Warszawski, Komitet Etyki w Nauce PAN, *Rola promotora w ocenie etycznej projektu badania z udziałem człowieka będącego podstawą pracy dyplomowej*

Istotna część prac dyplomowych przygotowywanych na uczelniach ma charakter empiryczny, a część z nich to prace oparte na badaniach z udziałem ludzi. Zwykle badania te nie stanowią szczególnego wyzwania etycznego, część z nich wymaga jednak głębszej analizy etycznej. W wystąpieniu zostaną omówione zadania promotorów prac dyplomowych w odniesieniu do dbałości o wymiar etyczny prac, nad którymi sprawuje opiekę oraz kompetencji i odpowiedzialności promotorów w tym zakresie. Dodatkowo omówione zostanie zagadnienie organizacyjnych rozwiązań służących dbałości o etyczną jakość prac dyplomowych oraz wsparcia uczelni, jakie powinni uzyskać autorzy prac dyplomowych i promotorzy.